

Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΩΣ ΨΥΧΟ-ΘΕΡΑΠΕΥΤΗΣ

Υπό Σ. Κ. Τσιτσιγκου
Αν. Καθηγητή Παν/μίου Αθηνών

Την προσωπικότητα του αποστόλου των Εθνών, Παύλου, έχουν, ανά τους αιώνες, υμνήσει, αλλά και αμφισβητήσει πολλοί, σχεδόν όσοι και αυτού τού Κυρίου του και Σωτήρα μας, Ιησού Χριστού.

Η πανανθρώπινη προσφορά τού Παύλου στη χριστιανική Παιδεία και τον Πολιτισμό είναι παγκοίμως γνωστή και δεδομένη. Ο βραχύσωμος αυτός άνθρωπος, μέσω τής αρχαιοελληνικής¹ γλώσσας, Φιλοσοφίας, Λογοτεχνίας, Ποίησης, Ρητορικής Σοφιστικής, και ιδιαίτερα τής κυνικο-στωικής² διατριβής, που είχε σπουδάσει παράλληλα με τον φαρισαϊκό Ραβινισμό³, κατόρθωσε για πρώτη φορά να συλλάβει την ιδέα τής ισόρροπης συνάρμοσης⁴ του Ορθού λόγου με την πίστη, τής φωνής τής Φύσεως με τον αποκεκαλυμμένο Λόγο, τής Αθήνας με την Ιερουσαλήμ. Τούτο, βασικά, πραγματοποιήθηκε με επιτυχία λόγω αφενός τού ελληνιστικού Ιουδαϊσμού⁵ και αφετέρου τής ιουδαϊκής Αποκαλυπτικής Γραμματείας. Πάνω στην Παύλεια Θεολογία στηρίχτηκαν αργότερα όλοι οι μεγάλοι Πατέρες τής Εκκλησίας, με πρώτους και κύριους τούς Τρεις Ιεράρχες⁶. Έτσι, ο Ρωμαίος αυτός πολίτης, Σαούλ, καθίσταται ο στυλοβάτης τού ευρωπαϊκού πολιτισμού⁷, που, ως γνωστό, βασίζεται πάνω στους πυλώνες τής αρχαίας ελληνικής Φιλοσοφίας, του ρωμαϊκού Δικαίου και του ιουδαιοχριστιανικού Μονοθεϊσμού.

Η ανθρωπότητα⁸, λοιπόν, και ιδίως η χριστιανική Ευρώπη, οφείλει τον πνευματικό της πλούτο στην ακλόνητη πίστη, τη σιδερένια θέληση και τον μεγαλοφυή νου αυτού τού προσώπου. Τι να θαυμάσει και πρωτο-αναδείξει κανείς; Την πολιτική, κοινωνική, οικονομική⁹ και επαγγελματική, ή την οικολογική του συνείδηση και διδασκαλία; Τη διαμόρφωση και ανάπτυξη τού θρησκευτικού βιώματος¹⁰, τής εκκλησιαστικής πνευματικότητας και τής Θ. Λατρείας; Τη συντελεσμένη του Χριστολογία, Πνευματολογία, Εκκλησιολογία και Μυστηριολογία; Την προσφορά του στη γένεση και εφαρμογή τού ιεραποστολικού

και ευχαριστιακού ήθους; Τα απαράμιλλα γυμνάσματά του στην Ομιλητική, την Υμνολογία, τη Μουσική, και γενικότερα την Ποιμαντική και Πρακτική Θεολογία; Δικαίως, γι' αυτό, ο Παύλος έχει κληθεί «ο πρώτος μετά τον Ένα», δηλ. τον Χριστό.

Από την άλλη μεριά, οι, κατά καιρούς, διάφοροι εχθροί τού Ευαγγελίου δείχνουν να αντιμάχονται αδυσώπητα τον απόστολο αυτόν. Γιατί ξέρουν πολύ καλά ότι, αν δεν υπήρχε το «σκεύος» αυτό τής «εκλογής», το ακήρατο στόμα τού Χριστού, δεν θα πραγματοποιείτο το ασύλληπτο, για τα δεδομένα των χρόνων του, χριστιανικό ιεραποστολικό έργο. Έτσι, μεταξύ των άλλων, έχουν κατηγορήσει ασύστολα τον Παύλο λ.χ. για προπαγανδισμό, για μισογυνισμό, αλλά και για ψυχωτισμό. Για μεν τον προπαγανδισμό, αρκεί να αντιπαραθέσουμε τις υπέροχες περί αγάπης, φιλαληθείας, ανυποκρισίας, δικαιοσύνης, παρρησίας και ελευθερίας (από την αμαρτία, τον νόμο, τους ανθρώπους και τον θάνατο)¹¹ απόψεις τού Παύλου, όπως και την προσωπική του δραματική μεταστροφή¹² ή τα δεινοπαθήματα, τις κακουχίες και τους διωγμούς, που ο ίδιος υπέφερε αγόγγυστα. Για δε τον μισογυνισμό του, θα αντιπροβάλλουμε τις προχωρημένες, για την εποχή του, πεποιθήσεις του για τη θεολογική αξία τού μυστηρίου τού γάμου και την ενδεικνυόμενη αγάπη των συζύγων κατ' εικόνα τής ένωσης του Νυμφίου Χριστού με τη νύμφη Του Εκκλησία, την εικαζόμενη χηρεία του¹³, την ισότητα των δυο φύλων¹⁴, τη σπουδαιότητα της οικογένειας και της ανατροφής των παιδιών κ.λπ.

Το θέμα, όμως, στο οποίο θα επικεντρώσουμε την αποψινή μας εισήγηση, θα είναι και μία απάντηση στην τρίτη μομφή που, όπως είπαμε, έχουν προσάψει κατά τού αποστόλου, ότι δηλ. επρόκειτο για ένα ψυχωτικό άτομο. Με άλλα λόγια, θα αναφερθούμε εν τάχει στην πολυειδή ψυχοθεραπευτική γνωσιοθεωρία¹⁵ και διδασκαλία τού Παύλου, και μάλιστα όσον αφορά στη συχνότερη νόσο των ημερών μας, την κατάθλιψη. Έτσι, θα αποδειχθεί εν τοις πράγμασι ότι όχι μόνο ψυχικά διαταραγμένη προσωπικότητα δεν υπήρξε ο Παύλος¹⁶, αλλά και ότι ο ίδιος διέθετε και τη γνώση και τα μέσα (ψυχοπαιδαγωγική ικανότητα και ρητορική δεινότητα¹⁷) για να καθο-

δηγεί, συμβουλεύει, ενισχύει, στηρίζει, παρηγορεί και ανακουφίζει ψυχικά τα πνευματικά του τέκνα.

Η τρανή αυτή ηγετική μορφή, με το άκρως όμως ταπεινό φρόνημα¹⁸, ομολογουμένως διέθετε βαθυστόχαστη, συγκροτημένη και ενοποιό διάνοια¹⁹. Ότι η σκέψη τού Παύλου ήταν εμπλουτισμένη με ευρύτητα, περιπλοκότητα, πλαστικότητα, ολότητα και ευμεταβλησία, είναι πασιφανές και με απλή ανάγνωση των πυκνών σε νοήματα Επιστολών του, πέραν των σχετικών Πατερικών μαρτυριών²⁰. Ταυτόχρονα, ο Παύλος, διατηρώντας την κατάλληλη ψυχο-παιδαγωγική διάκριση, απευθυνόταν στο ποίμνιό του τότε συλλογικά και τότε ατομικά²¹, ή εξειδίκευε τον λόγο του, ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και το επάγγελμα²², κάνοντας μάλιστα δαψιλή χρήση λογοτεχνικών σχημάτων, όπως τής αναλογίας, τής ειρωνείας και τής μεταφοράς²³. Επιπλέον, ο απόστολος ενείχε αφομοιωτική ικανότητα, αφού προέβαλλε νέες παραστάσεις, οι οποίες ενώνονταν με τις προηγούμενες, έτσι ώστε όλες μαζί να αποτελούν για τους εν Χριστώ αδελφούς του μία και μοναδική ταυτόχρονη παράσταση²⁴.

Στη χριστιανική Παράδοση, η κατάθλιψη καλύπτεται εννοιολογικά με τους όρους *λύπη*, *αποκαρδίωση*, *ολιγοψυχία*, *αθυμία*, *μελαγχολία*, *κατήφεια*, *σκυθρωπότητα*, *δυσθυμία*, *απόγνωση*, *αυτοεγκατάλειψη*, *ακηδία*. Κάθε ένας από όλους αυτούς τους όρους διαθέτει τεράστια βιβλιογραφία, τόσο από θεολογικής, όσο και από ψυχολογικής επόψεως. Στην παρούσα σύντομη ομιλία, η χρήση τού όρου *κατάθλιψη* θα περιλαμβάνει αδρομερώς όλες τις πιο πάνω έννοιες. Ωστόσο, χωρίς να επεκταθούμε στην έκθεση και ανάλυση όλου τού εννοιολογικού πλάτους τού όρου *κατάθλιψη* —είτε Πατερικά, είτε ψυχολογικά— θα περιοριστούμε μόνο στην Παύλεια εννόηση του όρου.

Θεολογικά, η κατάθλιψη προέρχεται από φυσικά και ψυχοκοινωνικά αίτια, και εκδηλώνεται με σωματικό και ψυχικό πόνο. Σύμφωνα με τον απόστολο Παύλο, κατάθλιψη κανονική, δηλ. με την ψυχοπαθολογική σημασία τού όρου, δεν λογίζεται η «κατά Θεόν» λύπη, το «χαροποιόν πένθος», η ψυχοπνευματική συντριβή και η μετάνοια. Η πραγματική κατάθλιψη

μπορεί να είναι είτε θανάσιμο αμάρτημα (ως «δαιμόνιο μεσημβρινό»), είτε πάθος (δηλ. ψυχική νόσος). Πάντως, και στις δυο αυτές περιπτώσεις πρόκειται περί νόσου, μόνο που στην πρώτη περίπτωση η νόσος είναι πνευματική, ενώ στη δεύτερη, ψυχική.

Πνευματική νόσος, δηλ. θανάσιμο αμάρτημα, μπορεί να αποβεί η κατάθλιψη, όταν δεν αντιμετωπίζεται από τον ίδιο τον νοσούντα ως Θεία παιδαγωγία και δοκιμασία. Όταν, με άλλα λόγια, η ίδια αυτή νόσος αυτονομείται και δεν ανάγεται κάπου αλλού· παραμένει δηλ. σε έναν κλειστό κύκλο εντός τού ίδιου τού εαυτού. Έτσι, δεν υπάρχει διέξοδος, αλλ' ένας αυτοεγκλωβισμός. Ο Χριστιανός μπορεί να διακρίνει μεταξύ των δυο αυτών ειδών θλίψης, όταν πιστεύει ότι στα δικά του παθήματα συμπάσχει ο σταυρωμένος Χριστός.

Ως συμπτώματα της κατάθλιψης ο απόστολος και οι ερμηνευτές του Πατέρες τής Εκκλησίας θεωρούν την αόριστη μελαγχολική διάθεση, τον δυσεξήγητο φόβο, τον εκνευρισμό, την αϋπνία, την απομόνωση και τη γενική αδιαφορία για τους άλλους, τη ζωή και τον κόσμο: «ἐπλήγην ὡσεὶ χόρτος καὶ ἐξηράνθη ἡ καρδία μου, ὅτι ἐπελαθόμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου. ἀπὸ φωνῆς τοῦ στεναγμοῦ μου ἐκολλήθη τό ὄστοῦν μου τῇ σαρκί μου. Ὁμοιώθην πελεκᾶνι ἐρημικῶ, ἐγεννήθην ὡσεὶ νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ, ἠγρύπνησα καὶ ἐγενόμην ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος»²⁵, στενάζει ήδη από την Π.Δ. ο προφητάναξ Δαβίδ. Η όλη νοσηρή κατάσταση αυτή εκφράζεται ακριβώς με τον νηπτικό Πατερικό όρο *α-κηδία*, που σημαίνει τη μη φροντίδα (*κῆδος*) για τον εαυτό και τους άλλους.

Η κατάθλιψη ως ψυχική νόσος μπορεί να προέλθει από τις πιέσεις, αδικίες, οχλήσεις και συκοφαντίες των άλλων: «ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς ἑαυτὸν ἀντιλογίαν, ἵνα μὴ κάμητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι»²⁶, αναφέρει ο Παύλος. Ομοίως, η κατάθλιψη μπορεί να προκληθεί μετά από μία σοβαρή προσωπική κρίση, αποτυχία ή αμαρτία: «Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ, πάντας ὑμᾶς», διατείνεται ο απόστολος²⁷. Έπειτα, η κατάθλιψη μπορεί να απορρέει από υπερβολικό stress, όπως π.χ. αυτό που συνήθως ασκούν οι γονεῖς προς τα παιδιά τους. Γι

αυτό, ο δεινός ψυχολόγος νουθετεί: «Οί πατέρες, μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἄθυμῶσιν»²⁸.

Ἡ βαρύτερη μορφή κατάθλιψης, που, κατά τον S. Kierkegaard, συνυφαίνεται πλέον αδιάλυτα με την «αμαρτία προς θάνατον» (δηλ. την αγωνία), μπορεί, σύμφωνα με τον απόστολο Παύλο, να οδηγήσει ακόμα και στην απόγνωση και την αυτοκτονία. Στις περιπτώσεις αυτές, τα πάντα φαίνονται στον ασθενή χωρίς νόημα, αξία και σκοπό. Γι' αυτό, άλλωστε, χαρακτηρίζεται και ως «θανάσιμο αμάρτημα», γιατί σκοτώνει τον άνθρωπο εν πρώτοις ψυχικά: «μή πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος»²⁹, παρατηρεῖ ο απόστολος για μία ανάλογη περίπτωση.

Κατά τον απόστολο Παύλο, η εμφάνιση και εξέλιξη τού καταθλιπτικού συνδρόμου συνδέεται άμεσα με τους τοξικούς λογισμούς και γενικά τον σκοτασμό τῆς «καρδίας»: «ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία»³⁰, καταγγέλλει ο ίδιος. Πράγματι, σύμφωνα με τον Ευάγριο τον Ποντικό (345-399 μ.Χ.), όταν ο άνθρωπος καταλαμβάνεται από το θανάσιμο αυτό αμάρτημα, κατ' αρχήν στερείται κάθε επιθυμίας για ζωή. Δεν επιθυμεί τίποτε. Όχι, όμως, λόγω «μακαρίας απάθειας» (για την οποία ομιλεῖ εκτεταμένα λ.χ. ο ἅγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς), ἀλλ' ἀπὸ ἔλλειψη αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις μπορεί να εκδηλώσει μίσος και θυμό: είτε κατά των άλλων, είτε κατά αντικειμένων ἢ συγκεκριμένων περιστάσεων, είτε κατὰ τού εαυτού του. Πώς, όμως, συμβαίνει αυτό ψυχολογικά; Κάποιοι λογισμοί, δηλ. σκέψεις, εγείρονται αυτόματα μέσα του, οι οποίοι σχετίζονται με συγκεκριμένες του μνήμες ἀπὸ το παρελθόν. Οι αυτόματες αυτές σκέψεις, για τις οποίες κάνει λόγο και η σύγχρονη Γνωσιακή Ψυχοθεραπεία, αιχμαλωτίζουν την ὅλη ὑπαρξή, ἐμποτίζοντάς τη με μία ἀπροσδιόριστη θλίψη. Κατ' αὐτόν τον τρόπο, συνεχίζει ο Ευάγριος, η ψυχὴ μαραζώνει ἐξαιτίας αὐτῶν των αυτόματων σκέψεων³¹. Συνεπώς, το ἀποτέλεσμα των ολέθριων αὐτῶν λογισμῶν εἶναι ἓνα αἶσθημα πλήρους ἀπώλειας προσώπων, πραγμάτων ἢ και αὐτῆς ἀκόμα τῆς ἰδίας τῆς ζωῆς, ἀλλὰ και κάθε ἐλπίδας για το μέλλον³².

Η Πατερική ανάλυση αυτή τού ψυχικού μηχανισμού, που επιφέρει την κατάθλιψη, φανερώνει ότι αυτό που καθιστά τις συγκεκριμένες σκέψεις τού ανθρώπου νοσηρές, είναι η νοσογόνος κατανόηση και ερμηνεία τους από τον ίδιο τον άνθρωπο δηλ. η εσφαλμένη πρόσληψη μιας κατάστασης. Ο απόστολος Παύλος διαρκώς επισημαίνει ότι το μυστήριο της Πίστεως θα πρέπει πάντοτε να συνοδεύεται από καθαρή συνείδηση³³. Όταν η συνείδηση νοσεί, και το καλύτερο περιβάλλον ή η ιδεωδέστατη διδασκαλία φαίνονται θολά. Η χριστιανική Πίστη περιέχει αλλά και παρέχει χαρά³⁴, όπως μάς διαβεβαιώνει ο απόστολος. Στους δε Γαλάτες ανακοινώνει ο ίδιος: «Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν ἀγάπη χαρὰ εἰρήνη, μακροθυμία χρηστότης ἀγαθωσύνη, πίστις, πραύτης, ἐγκράτεια»³⁵. Το αναστάσιμο αυτό κλίμα στην Ορθόδοξη Εκκλησία πηγάζει από γεγονότα συγχρόνως τού παρελθόντος (βλ. το κοσμοσωτήριο έργο τού Χριστού και το προσωπικό μας βάπτισμα), του παρόντος (βλ. προσευχή, ειρήνευση, Θ. Κοινωνία, υμνωδία κ.λπ.) και του μέλλοντος (βλ. εσχολογική ελπίδα)³⁶.

Ως θεραπεία τής κατάθλιψης ο απόστολος του Χριστού συνιστά την αντιμετώπιση της νόσου κατ' αρχήν ως Θείας παιδαγωγίας και δοκιμασίας³⁷: «ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατανᾶ, ἵνα με κολαφίσῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι»³⁸. Ο Παύλος καυχάται μόνο «ἐν ταῖς ἀσθενείαις»³⁹ του: «ἢ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ἕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς καὶ στενοχωρίαις, ὑπὲρ Χριστοῦ· ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι»⁴⁰. Πολλές φορές ένα ψυχοπνευματικό shock είναι ικανό να αλλάξει ολόκληρη τη ζωή μας, όπως συνέβη με τον απόστολο Παύλο⁴¹. Αυτή και μόνο η θεώρηση καθησυχάζει και ηρεμεί την ταραγμένη συνείδηση του καταθλιπτικού, γιατί αμέσως τον παραπέμπει —συνειδητά ή ασυνειδητά— στην αγάπη τού Θεού και Πατρός. Έτσι, μπορεί μεν να μοιάζουμε ψυχικά νεκροί, υποστηρίζει ο Παύλος, όμως «ἰδοὺ ζῶμεν»· μπορεί να παιδευόμαστε, αλλά δεν «θανατούμεθα»⁴².

Στη συνέχεια, ενδείκνυται, κατά τον απόστολο, η ολιγοψυχία τού ψυχικά ασθενούς να εξαλειφθεί μέσω τής ενίσχυσης της εμπιστοσύνης, της δυναμικής προοπτικής ενός μέλλοντος

και της αύξησης των κοινωνικών του δεσμών, δηλ. μέσω των τριών γνωστών θεολογικών αρετών: πίστης, ελπίδας και αγάπης: «νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη»⁴³, διδάσκει τους Κορίνθιους ο μεγάλος απόστολος. Την ίδια τριάδα βλέπουμε να χρησιμοποιεί ψυχοθεραπευτικά και προς τους Θεσσαλονικείς: «ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νήφωμεν ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας»⁴⁴.

Ἡ ὅλη αὐτή νοηματική μετατόπιση του πάσχοντος προσδίδει στην ίδια του τη νόσο μία διαφορετική σημασία.

Ειδικότερα, η πίστη⁴⁵ προς τον Θεό δρα ψυχοδυναμικά. Πράγματι, με την πίστη, ο άνθρωπος προσλαμβάνει μία καινούρια αυτο-κατανόηση⁴⁶. Ἐτσι, ο Παύλος ενδυναμώνει τον Τιμόθεο: «οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πνεῦμα δειλίας ἀλλὰ δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ»⁴⁷.

Ἀλλά, η πίστη στον Θεό τονώνει και την αυτοπεποίθηση του ιδίου τού ανθρώπου. Ἀφού ο Θεός, μέσω τῆς σταυρικής θυσίας τού Υιού Του, με συγχωρεῖ και με καταδέχεται για υιό Του, σημαίνει ὅτι αξίζω προσωπικά. Ἐτσι, το ψυχικό φρόνημα του ασθενούς ανορθώνεται θεολογικά: «Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καθήμενος· τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς»⁴⁸, γράφει ο απόστολος στους Κολασσαείς. Ἐπίσης, προς τους Ρωμαίους σημειώνει: «οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν, οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα τὰ τοῦ πνεύματος. τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη· διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν, τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται· οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ ἀλλὰ ἐν πνεύματι, εἶπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν»⁴⁹.

Ἀλλά, το ψυχικό φρόνημα φροντίζει ο Παύλος να το ανορθώσει και ψυχολογικά. Γι' αυτό, παραγγέλλει στους Κορίνθιους: «Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε»⁵⁰, ενώ τους Ἐφεσίους προτρέπει να αναλάβουν «τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ [τὰ] πεπυρωμένα

σβέσαι»⁵¹, αφού «πᾶς ο πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυθήσεται»⁵². Ο ίδιος, πάλι, απόστολος ενθαρρύνει τους Θεσσαλονικείς, λέγοντας: «οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ θεὸς εἰς ὀργὴν ἀλλὰ εἰς περιποίησιν σωτηρίας διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν εἴτε καθεύδωμεν ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν»⁵³.

Εξάλλου, ο απόστολος Παῦλος αναγνωρίζει και προβάλλει ο ίδιος στις Επιστολές του την αξία και την άσκηση του αυτο-στερεότυπου⁵⁴, το οποίο ως σκάνδαλο και μωρία διακηρύττει ότι κάθε άνθρωπος, αν θέλει να είναι ο πραγματικός και όχι ο φαντασιακός εαυτός του, μπορεί να το επιτύχει, αλλά με τους όρους τού σταυρού, δηλ. τής αυτοθυσιαστικής αγάπης.

Η διαφορετική νοηματοδότηση της ασθένειας και η ανόρθωση του φρονήματος του ασθενούς θα πρέπει να συνοδεύονται από σβήσιμο του εσφαλμένου μας γνωσιακού σχήματος και εγχάραξη νέων και υγιών λογισμών. Στην εκρίζωση του πάθους τής αυτο-καύχησης απέναντι στον Θεό και την επίτευξη της αυτοκάθαρσης πολύ βοηθά η προσευχή και η μετάνοια – εξομολόγηση με τη διαδικασία τής αυτογνωσίας. Η αυτοπαράδοση στον Θεό, μέσω τού προσωπικού μας σταυρού, που μας ελευθερώνει από την αλαζονεία, σημαίνει ότι ο άνθρωπος που θέλει να υπάρχει για τον εαυτό του, θα πρέπει να υπάρχει πρώτα για τους άλλους (βλ. εκκλησιαστικό φρόνημα)⁵⁵. Μετά την αυτοκένωση αυτή επιβάλλεται ο πάσχων να αποκτήσει τούς ορθούς λογισμούς: «Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφήμα, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε»⁵⁶.

Τέλος, σημαντικότερο ρόλο στην όλη θεραπεία παίζει η στήριξη του ασθενούς από όλο το οικογενειακό, κοινωνικό και εκκλησιαστικό του περιβάλλον, έτσι ώστε να αποκτήσει αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση: «Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους καὶ οἰκοδομεῖτε εἰς τὸν ἕνα»⁵⁷, «παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους»⁵⁸ και «εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς»⁵⁹, υποδεικνύει ο απόστολος στους Θεσσαλονικείς. Η θριαμβεύουσα και στρατευομένη Εκκλησία, ως ζωντανή κοινότητα μνήμης, αποτελεί άριστο ιατρείο ψυχών, κατά τον αυθεντικότερο, σύμφωνα με την Παράδοση, ερμηνευτή τού αποστόλου Παύλου, τον ιερό Χρυσόστομο. Με την κάθετη και οριζόντια, —δίκην σταυρού— κοινωνία των μελών της, η

Εκκλησία καλλιεργεί την αυταξία τού προσώπου, την εσχατολογική ελπίδα (ιδίως μέσω τής Αποκαλυπτικής Θεολογίας τού Παύλου⁶⁰ και τού λειτουργικού χρόνου τών μυστηρίων) και, τέλος, την αδελφосύνη. Η τελευταία αυτή, βεβαίως, μπορεί να επιτευχθεί με τη δαψιλή αμοιβαία έκχυση αγάπης των εν Χριστώ αδελφών: «παρακαλώ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην»⁶¹, ὅπως συμβουλεύει ο αὐτὸς ἀπόστολος τους Κορίνθιους για την περίπτωση του αφορισμένου αιμομίκτη.

Η ψυχοδυναμική θεραπεία των ψυχικῶν νοσημάτων, και ιδίως τής κατάθλιψης, σύμφωνα με τον ἀπόστολο Παύλο, συνιστά βασικά μία πνευματική αναγέννηση και ολική ἴαση του ἀνθρώπου. Η αγάπη στον ἀσθενή, την οποία τόνιζαν και τονίζουν ὅλοι οι ψυχοθεραπευτές, μαζί με την ενίσχυση τής πίστεως του στον Θεό, στον εαυτό του και στον πλησίον, ὅπως και η παροχή εσχατολογικῶν νοήματος ζωής, δεν αποτελούν μόνο Παύλειες συνταγές. Σήμερα προτείνονται, και μάλιστα με ακρίβεια, ὅπως, για παράδειγμα, τής λεγόμενης «γνωσιακῆς τριάδας» (*self-support, sociability* και *creativity*), ἀπὸ τον πρόεδρο τού Ἰνστιτούτου *Cognitive Therapy*, καθηγητῆ τής Ψυχιατρικῆς στο Πανεπιστήμιο τής Pennsylvania, Aaron Beck (1921-).

Ἀδελφοί μου, με την ευκαιρία τής φετινῆς εορτῆς των πρωτοκορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου και Παύλου, μολονότι λόγω στενότητος χρόνου περιοριστήκαμε μόνο στον δεύτερο, ας αναλογιστούμε τή δύναμη τής φωτισμένης σκέψης αὐτοῦ τού οἰκουμενικῶν ἀποστόλου και διδασκάλου, ας πάρουμε θάρρος για τα προσωπικά και παγκόσμια σημερινά μας προβλήματα ἀπὸ τους εκπληκτικούς ἐκκλησιαστικούς αγῶνες του, το πρωτοποριακό του κήρυγμα για την ἰσότητα των ἀνθρώπων και την ἐνότητα των λαῶν, ας ωφεληθούμε ἀπὸ τις θαυμαστῆς ψυχοθεραπευτικῆς υποδείξεις του και ας δοξάσουμε τον ἐν Τριάδι Θεό για τα μεγαλεία Του.

- ¹ Βλ. H. Maccoby, *Paul and Hellenism*, London: SCM Press/Philadelphia: Trinity Press International, 1991, B. W. Winter, *Philo and Paul among the Sophists*, Cambridge University Press 1997, Μον. Θ. Α. Αδαμόπουλου, «Ο Απόστολος Παύλος και ο Ελληνισμός», *ΦΡΟΝΗΜΑ* 12 (1997) 92-99, Μητρ. Α. Χ. Ζακόπουλου, *Πλάτων και Παύλος περί τού Ανθρώπου: Θεολογική, φιλοσοφική και ψυχολογική έρευνα*, Αθήνα 2000.
- ² Βλ. R. Bultmann, *Existence and Faith, Shorter Writings of Rudolf Bultmann*, Living Age Books, N. York 1960, σ. 14, 313, G. Downing, *Cynics, Paul and the Pauline Church: Cynics and Christians Origins*. II, London – N. York, Routledge, 1999.
- ³ Βλ. R. Wallace, *The Three worlds of Paul of Tarsus*, 1998.
- ⁴ Βλ. T. Engberg – Pedersen (Ed.), *Paul Beyond the Judaism/ Hellenism Divide*, Louisville, KY/ London/Leiden: Westminster John Knox Press, 2001.
- ⁵ Βλ. A. J. Guerra, *Romans and the Apologetic Tradition. The purpose, genre and audience of Paul's letter*, Cambridge University Press 1995.
- ⁶ Προβλ. A. Lindemann, "Paul in the writings of the Apostolic Fathers", *Paul and the Legacies of Paul*, Dallas (Tex.), Southern Methodist University Press 1990, π. Θ. Ζήση, *Ο Απόστολος Παύλος. Πατερική θεώρηση*, Θεσσαλονίκη 2004.
- ⁷ Προβλ. J. H. Neyrey, *Paul in the other words: A cultural reading of his Letters*, Louisville, Westminster – John Knox Press 1990, Ε. Δ. Θεοδώρου, «Αρχές και αξίες για την οικοδόμηση της Ευρώπης», *ΘΕΟΛΟΓΙΑ* 74/1 (2003) 7-34, Θ. Ανθίμου, «Ευρώπη και Απόστολος Παύλος», *ΚΟΙΝΩΝΙΑ* 3 (2003) 294-296.
- ⁸ Βλ. Π. Α. Παλούκα και Θ. Ανθίμου, *Το χρέος τής ανθρωπότητας προς τον Απόστολο Παύλο*, Αθήνα 2002.
- ⁹ Προβλ. J. J. Meggitt, *Paul, Poverty and Survival*, Edinburgh: T. & T. Clark, 1998.
- ¹⁰ J. Becker, *Paulus. Der Apostel der Völker*, Tübingen: Mohr, 1989, S. 396.
- ¹¹ Βλ. R. Bultmann, *όπ. π.*, σ. 363.
- ¹² Βλ. R. N. Longenecker (Ed.), *The Road from Damascus. The Impact of Paul's Conversion on his Life, Thought, and Ministry*, Grand Rapids, MI/Cambridge, UK: Eerdmans, 1997.
- ¹³ Βλ. J. Murphy – O' Connor, *Paul. A Critical Life*, Oxford: Clarendon Press 1996.
- ¹⁴ Βλ. C. S. Keener, *Paul, Women and Wives: Marriage and Women's Ministry in the Letters of Paul*, Peabody, Hendrickson Publishers, 1992.
- ¹⁵ Προβλ. D. Cox, *Jung and St. Paul*, 1959.
- ¹⁶ Προβλ. F. F. Bruce, "St. Luke's Portrait of St. Paul", G. D. Dragas (Ed.), *Aksum Thyateira. A Festschrift for Archbishop Methodios*, London 1985, pp. 181-191, K. O. Sandnes, *Paul – One of the Prophets? A Contribution to the Apostle's Self- Understanding*, Tübingen: Mohr 1991, J. Murphy – O' Connor, *Paul. A Critical Life*, Oxford: Clarendon Press 1996, B. Malina – J. Neyrey, *Portraits of Paul: An Archaeology of Ancient Personality*, Louisville, Westminster John Knox Press 1997, M. Hengel and A. M. Schwemer, *Paul Between Damascus and Antioch. The Unknown Years*, transl. by J. Bowden, London: SCM Press 1997, S. Walton, *Leadership and Lifestyle. The Portrait of Paul in the Miletus Speech and I Thessalonians*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, Χ. Θ. Κρικώνα, *Ο Απόστολος Παύλος και οι Σίλας και Τιμόθεος*, Θεσσαλονίκη 1997, 2001².
- ¹⁷ Προβλ. M. Mitchell, *The Heavenly Trumpet. John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2000.
- ¹⁸ Βλ. Ι. Βυζαντινού, «Παύλος δούλος Ιησού Χριστού», *ΚΟΙΝΩΝΙΑ* 2 (1991) 180-194.
- ¹⁹ Προβλ. Π. Μπρατσιώτη, «Ο Απόστολος Παύλος και η ενότης τής Εκκλησίας», *ανάτυπο από ΕΕΘΣΠΑ* 1957-58, εν Αθήναις 1959.
- ²⁰ Βλ. Σ. Κ. Τσιτσιγκου, *Η ψυχή τού ανθρώπου κατά τον ιερό Χρυσόστομο*, Αθήνα 2000, σ. 68.
- ²¹ Σ. Κ. Τσιτσιγκου, *όπ. π.*, σ. 243.
- ²² Σ. Κ. Τσιτσιγκου, *όπ. π.*, σ. 245.
- ²³ Βλ. J. L. – White, *The Apostle of God, Paul and the Promise of Abraham*, Peabody, Mass.: Hendrickson, 1999.
- ²⁴ Σ. Κ. Τσιτσιγκου, *όπ. π.*, σ. 74.
- ²⁵ Ψαλμ. 101, 5-8.
- ²⁶ Εβρ. 12, 3.
- ²⁷ Β' Κορ. 2, 5.
- ²⁸ Κολ. 3, 21.
- ²⁹ Β' Κορ. 2, 7-8.

-
- ³⁰ Ρωμ. 1, 21.
- ³¹ Πρακτικός 10.
- ³² W. D. Holden, "The Christian Ascetic Tradition on Dejection and Despondency", http://www.ocampr.org/Christian_Ascetic_Tradition_Dejection_Despondency.pdf, lecture he presented to the clergy of the New Mexico Annual Conference of The United Methodist Church at their annual clergy retreat at Sacramento, New Mexico, on October 1, 2003.
- ³³ Α' Τιμ. 3, 9.
- ³⁴ Φιλιπ. 1, 25.
- ³⁵ Γαλ. 5, 22-23.
- ³⁶ Σ. Κ. Τσιτσιγκου, όπ. π., σ. 235.
- ³⁷ Α' Θεσ. 2, 4.
- ³⁸ Β' Κορ. 12, 7.
- ³⁹ Β' Κορ. 12, 5.
- ⁴⁰ Β' Κορ. 12, 9-10.
- ⁴¹ Σ. Κ. Τσιτσιγκου, όπ. π., σ. 230.
- ⁴² Β' Κορ. 6, 9.
- ⁴³ Α' Κορ. 13, 13.
- ⁴⁴ Α' Θεσ. 5, 8-13.
- ⁴⁵ Β' Θεσ. 1, 4, Α' Τιμ. 6, 11, Εβρ. 11, 33-34: «...διά πίστεως...ένεδυναμώθησαν από ασθενείας».
- ⁴⁶ Βλ. R. Bultmann, όπ. π., σ. 359.
- ⁴⁷ Β' Τιμ. 1, 7.
- ⁴⁸ Κολ. 3, 1-2.
- ⁴⁹ Ρωμ. 8, 5-11.
- ⁵⁰ Α' Κορ. 16, 13.
- ⁵¹ Εφ. 6, 16.
- ⁵² Ρωμ. 10, 11.
- ⁵³ Α' Θεσ. 5, 8-13.
- ⁵⁴ J. Lambrecht, *The Wretched "I" and its Liberation: Paul in Romans 7 and 8*, Louvain, Peeters Press – W. E. Eerdmans 1992, Σ. Κ. Τσιτσιγκου, *Η ψυχή του ανθρώπου κατά τον ιερό Χρυσόστομο*, σ. 94.
- ⁵⁵ Βλ. R. Bultmann, όπ. π., σ. 411.
- ⁵⁶ Φιλιπ. 4, 8, Β' Κορ. 10, 5.
- ⁵⁷ Α' Θεσ. 5, 8-13.
- ⁵⁸ Α' Θεσ. 5, 14.
- ⁵⁹ Α' Θεσ. 5, 8-13.
- ⁶⁰ Πρβλ. R. B. Matlock, *Unveiling the Apocalyptic Paul: Paul's Interpreters and the Rhetoric of Criticism*, Sheffield Academic Press, 1996.
- ⁶¹ Β' Κορ. 2, 7-8.